

Voorwoord Jos van der Lans in: Gérard van Tillo - *De Façademaatschappij - Over het verschil tussen presentatie en werkelijkheid*. Uitgeverij Eburon, april 2013.

Begin jaren zeventig kreeg ik op mijn verjaardag het boek *Tegels lichten* van H.J.A. Hofland cadeau. Het boek had als ondertitel: *Ware verhalen over autoriteiten in het land van de voldongen feiten*. Het was een meesterwerk van een journalist die decennia later – volkomen terecht – uitgeroepen zou worden tot de journalist van de eeuw en voor zijn hele oeuvre in 2011 de PC Hooftprijs mocht ontvangen. *Tegels lichten* was Hoflands eerste echte proeve van bekwaamheid. Hij gebruikte zijn pen als een koevoet om de tegels te lichten waaronder in ons polderlandschap decennialang de waarheid was weggestopt. Wat onder het plaveisel te voorschijn komt was weinig verheffend.

In zijn boek ontmaskerde hij genadeloos de naoorlogse autoriteiten en de wijze waarop zij onder het mom van ‘voldongen feiten’ het volk bij voortduring misleidden. Met de mond beleden de bestuurders na de oorlog de door iedereen verwachte vernieuwing, maar ondertussen herstelden ze naarstig de oude regenteske machtverhoudingen. Met dramatische gevolgen. Omdat achter de coulissen de heren regenten onder elkaar de dienst uitmaakten, werden honderdduizend Nederlandse mannen, waaronder mijn vader, de politionele acties in Indonesië in gelogen, werd de Koude Oorlog aangegrepen om nodeloos angsten van mensen aan te wakkeren en mocht het volk de waarheid over de affaire met koningin Juliana en Greet Hofmann niet aan de weet komen. Hofland maakte na tweehonderd pagina’s tegels lichten een geschiedenis zichtbaar van bekrompenheid, kortzichtigheid en angstvalligheid. Het beeld van het naoorlogse Nederland, dat tot dat moment trots terugkeek op de grootse prestaties van de wederopbouw (‘massaal schouders er onder’), zag er voor altijd anders uit.

Ik moest aan Hoflands boek, dat ik indertijd in een ruk heb uitgelezen, denken toen ik het manuscript van Gérard van Tillo onder ogen kreeg. *De façademaatschappij* laat zich weliswaar niet zo soepel lezen als Hoflands eerste bestseller, maar de intentie is in feite hetzelfde. Zoals Hofland de schijnheiligheid van de autoriteiten ontmaskerde, zo laat Van Tillo nauwgezet zien dat de werkelijkheid zoals die zich aan ons voordoet, verpakt, vervormd, verwrongen is door de betekenisgeving van mensen, door belangen, door slechte of goede bedoelingen, door ideologieën, door van alles eigenlijk. Het verschil met Hofland is dat Van Tillo geen journalist is, maar een erudiete wetenschapper. Hij neemt de lezer mee in de wijze waarop verschillende wetenschappelijke stromingen deze representatie van de werkelijkheid hebben verklaard. Dat klinkt heel abstract – en soms is dat het ook – maar Van Tillo houdt de lezer bij de les door een stortvloed van voorbeelden en kleine anekdotes waarin hij laat zien hoe er voortdurend façades worden opgetrokken.

Van Tillo voert deze uitgebreide exercitie natuurlijk niet zonder reden uit. Hij wil mensen wapenen tegen de schijn, de waan, de maskerade. Hij schrijft in zijn inleidende hoofdstuk: ‘Waar het mij om gaat is burgers, wetenschappers en leken de ogen te openen voor het verschil tussen de wijze waarop in de maatschappij de zaken gepresenteerd worden en wat daar werkelijk achter schuil gaat (...).’ Met dit boek wil hij investeren in het kritisch vermogen van moderne burgers om de werkelijkheid zoals die zich aan ons aandient door de media, op het internet, in de kranten, in de verhalen die mensen elkaar vertellen, niet voetstoots voor waar aan te nemen, maar deze tegen het licht te houden, te doorgronden op motieven, belangen en verdraaiingen. Hij wil ons in staat stellen om de oneigenlijkheid er af te pellen, om de tegels te lichten, de werkelijkheid te ‘ontmaskeren’, zodat deze als een naakt soort waarachtigheid, als een kale realiteit tot ons kan komen.

Dat is geen geringe ambitie. Maar de ontvankelijke lezer hoeft niet te wanhopen. In de strijd om waarachtigheid staat de leek er niet alleen voor. Zo is Hofland zijn hele journalistieke leven lang tegels

blijven lichten. En velen in de journalistiek met hem. Van Tillo besteedt terecht aandacht aan de journalist Gunther Wallraff die voortdurend *undercover* ging om de dagelijkse werkelijkheid van gastarbeiders voor het voetlicht te halen of de ware gang van zaken in callcenters aan de kaak te stellen. Maar het zijn niet alleen journalisten die de waarheid aan het licht proberen te brengen. Ook klokkenluiders tarten, zoals Van Tillo laat zien, de leugenachtigheid. Kijk naar Ad Bos, die met het overhandigen van een complete schaduwboekhouding de bouwenquête mogelijk maakte, of neem Paul van Buitenen, die de Europese commissie tot aftreden dwong, of Fred Spijkers, die als bedrijfsmaatschappelijk werker niet meewerkte aan pogingen van het ministerie van Defensie om de aansprakelijkheid voor een dodelijk ongeval te ontlopen. Het zijn kleine helden die tegen de stroom in, met gevaar voor lijf, leden en toekomst, bestaande façades aan diggelen slaan. Zij wijzen ons de weg.

Van Tillo zegt het niet zo expliciet, maar eigenlijk zou hij willen dat we allemaal de klokkenluider in ons zelf wakker zouden kussen. Natuurlijk, zo meldt hij meermalen, dient elke een samenleving gebaseerd te zijn op vertrouwen. Op het vertrouwen dat je van medeburgers aan moet kunnen, dat je salaris uit wordt betaald, je pensioen gegarandeerd is. Maar de moderne samenleving heeft zich zo ontwikkeld dat dit noodzakelijke vertrouwen alleen levend gehouden kan worden als het geflankeerd wordt door een gezonde portie achterdocht. Zonder kritische massa neemt de leugenachtigheid snel een loopje met het volk. Want er zijn te veel belangen in het spel om de werkelijkheid niet net iets te verdraaien, niet net iets anders in te kleuren, niet net iets te verhullen. De goedgeelovigen vragen er in feite om bedrogen te worden - precies wat er op redelijke grote schaal gebeurt. Alleen actieve nieuwsgierigheid voedt het kritische vermogen van de hofleveranciers van waarheden (media, overheden, wetenschappers) in een moderne maatschappij, en daarmee de kwaliteit van de democratie. Daarom moeten we die hongering naar de waarheid in het onderwijs, op de werkvloeren, ja overal, blijvend stimuleren.

Van Tillo is een idealist. Op meerdere plaatsen in dit boek straalt hij het geloof uit dat dit kritische vermogen van burgers, wetenschappers en professionals de waarachtigheid in de samenleving echt dichterbij kan brengen. Mij lijkt dat een illusie; een transparante waarheid bestaat niet. Er zal altijd iemand opstaan die het tegendeel durft te beweren. Op zichzelf verwijst zijn optimisme naar een interessante (en eeuwenoude) filosofische discussie, maar voor het punt dat dit boek wil maken is dat debat niet zo interessant. Dat punt gaat namelijk niet over de definitieve waarheid, maar over de ontmaskering van de onwaarheid, van het bedrog, van de leugenachtigheid. Met dit boek wil hij van ons allemaal, binnen onze mogelijkheden en beperkingen, kleine Hoflandjes maken. Koning, keizer, admiraal - tegels lichten kunnen we allemaal.

Amsterdam, februari 2013

Jos van der Lans